

ȘERBAN VĂETIȘI

A VÁROSLEÍRÁS ALTERNATÍVÁI MINT VÁROSTÖRTÉNELEM

Rostás Zoltán: *Alți București interbelici. Studii și cronici gustiene*, Editura Vremea, București, 2014, 192 oldal*

Rostás Zoltán szöveggyűjteménye a két világháború közötti Bukaresti Szociológiai Iskola tevékenységének, eredményeinek rekonstrukcióját és újraolvasását tűzi zászlajára. Ezzel az antológiával a szerző az iskolaalapító Dimitrie Gusti *monografikus* iskolája felelevenítéséhez elengedhetetlen elemeket egy újabb, hiányzó aspektussal egészíti ki, a város és az urbanizáció társadalmi folyamatainak tanulmányozásával. A kötet egyrészt szociológiatörténeti kihívás, mert módosítja a Gusti-iskola egyoldalú, gyakran *a román falu monográfiái leírásaként* felfogott képet, de ugyanakkor más perspektívából mutatja be a két világháború közötti Bukarestet is.

Az alternatív perspektívát már a kötet címe is meghirdeti azzal, hogy a város neve többes számban szerepel, *alți București* (más Bukarestek). Ez az enyhén archaikus, *háborúközi* többes szám arra is utal, hogy a társadalmi téma vagy jelenség történelmi vizsgálata és megismerése nyomán sokszínű realitás és az események, tények, helyek többféle olvasata bontakozik ki. A javasolt olvasat direkt, ha úgy tetszik *brutális*, *szépítés-* és *szűrésmentes*, a minimális tematikus rendszerezés a következő vetületekre tér ki: szakképzetlen vagy idényszerű városi munkavégzés, falu és város közötti migráció, a bevándorlók által nyújtott szolgáltatások, a bevándorlók életmódja városon és mestersegek társadalmi-gazdasági sajátosságai.

A Gusti-tanítványok Bukarestról készült írásai szembefordulnak a régi (újfent felkapott) esszéisztikus, a múltat eszményítő, valóságot hamisító diskurzussal.¹ A módszer nem stílustalan és nem mentes a *varázslattól*, hiszen az olvasmány arra ösztönöz, hogy *a kor hangulatát* ne metaforákkal teremtsük újra magunkban, hanem a két világháború közötti Bukarestben lakó, Bu-

* A recenzeált könyvre való hivatkozásoknál csak az adott tanulmány/esszé címét és az oldalszámot tüntetem fel.

¹ Ezt a gondolatot a szerző egyértelműen sugallja egy a közelmúltban adott interjújában: „Érdekes dolog a két világháború közötti időszakba a Gusti-iskola társadalmi hálózatán keresztül behatolni, mert mást látunk, mint amit az esszéisták »kutatói« láttatnak.” (Zoltán ROSTÁS: Pentru mine, „lumea diversă” este un moft, *Cooperativa G*, <<http://www.cooperativag.ro/zoltan-rostas-pentru-mine-lumea-diversa-este-un-moft/>>, letöltve: 2016. 06. 20.).

karestben élő, Bukaresten átutazó, Bukarestet megfigyelő és Bukarestről író kortársak tettein és szavain keresztül.

Ilyen értelemben kettős társadalomtudományi felidézéssel állunk szemben: az akkori társadalmi valóság felidézésével a szövegek tartalmából fel táruló információk révén, és egy szociológiai hagyomány vagy megismerési mód rekuperációja e valóság leírásának és elemzésének módja révén.

Az kötet *tanulmányokat és jegyzeteket* tartalmaz, de nem a Főváros *nagy* történetét illusztrálandó; amolyan vázlatok, riportok vagy társadalmi folyamatok részletes leírásai vagy kapcsolódó ankétok, amelyek bukaresti helyzeteket, problémákat, sajátosságokat tárnak fel, előrevetítve egy kimondottan román városszociológiát, amelyet a Dimitrie Gusti csoportjához tartozó szerzők már nem tudtak kivitelezni, bár az iskola tervbe vette ezt az irányt is.² A helyzet ismert, amint a szerző az Előszóban elmondja: „a háború kitörése 1939 őszén, illetve a szociológiai iskola és a kapcsolódó intézmények tevékenységének felfüggesztése megakadályozta a monografikus kutatások Gusti által tervezett kiterjesztését a városokra is”.

Az antológia az 1938 és 1945 között megjelent nyolc írást tartalmaz; az első hat a *Sociologie Românească* című folyóiratban, a sokkal jobban kidolgozott utolsó kettő pedig az *Analele Institutului Statistic al României*-ben³ jelent meg. Az antológia első három írásának: a *Zidari teleormăneni la București*⁴ (7–11. p.), a *Măturătorii Capitalei*⁵ (12–18. p.), illetve a *La bivolarii basarabeni de la marginea Bucureștilor*⁶ (19–21. p.) címűek szerzője Ștefan Popescu, s amint címük is sugallja, a faluról városra vándorló munkásokat és mesterségeiket mutatják be. Szakképzetlen munkák, megalázó foglalkozások, szélsőséges tevékenységek, amelyeket az érintettek életmódjával és szociális gondjaival összefüggésben, elsősorban a szegénység, az egészségi, lakás- és bérezési gondok viszonylatában ismerhetünk meg, s mindezek rendkívül hasznosak a kor társadalmának és szociális-gazdasági kontextusának megértéséhez.

² A *Sociologie Românească* [magyarul: *Román szociológia – a Ford.*] első számában Gusti emlékeztet az *összes* társadalmi egység (ideértve a városokat is) monográfiájának elkészítésére, még akkor is, ha metodológiai vagy *társadalmi sürgősségi* megfontolásokból a kutatás a falvak tanulmányozásával indult: „elsősorban falumonográfiákról van szó, de nem hagyjuk figyelmen kívül a régió- vagy ipari monográfiákat vagy akár a városmonográfiákat sem” (GUSTI, Dimitrie: *Sociologie Românească, Sociologie Românească*, 1936, 7. p.). Rostás Zoltán így érvel az Előszóban: „Igaz ugyan, hogy az 1920-as évekbeli első monográfiái kampányokban kidolgozott – és H.H. Stahl által kódolt – metodológia főként a falu tanulmányozására volt alkalmas, úgyszintén igaz az is, hogy az egyetemi hallgatók kutatását könnyebb volt falun megszervezni, de senki sem tagadta a városkutatás jelentőségét, senki és soha nem utasított el egy ilyen tanulmányt vagy cikket az Iskola folyóiratából.” 5. p.

³ Magyarul: *Románia Statisztikai Intézetének Évkönyve (a Ford.)*.

⁴ Magyarul: *Teleormáni kőművesek Bukarestben (a Ford.)*.

⁵ Magyarul: *A főváros utcaseprői (a Ford.)*.

⁶ Magyarul: *Bukarest széli besszaráb bivalypásztoroknál (a Ford.)*.

Popescu első cikke a háború közti várost „az építkezések kellős közepébe” helyezi, amikor „embereket keresnek [...] ásásra, homokrostálásra, mészolásra, veder- és téglahordásra [...] és sok más hasonló, szakképzettséget nem igénylő munkára” (7. p.). Azok, akiket felvettek dolgozni, hozzák rokonaikat vagy ismerőseiket, nemcsak szülőfalujukból, hanem a szomszédos helységekből is Teleorman megyéből. Mindannyian kőművesnek vallják magukat, azok is, akik nem dolgoznak az építkezésben, illetve azután is, hogy más területeken kezdenek dolgozni. Néhány esetet is megismerhetünk. Grigore fuvaros, aki más fuvarosokhoz hasonlóan „ásásokból napi 8-10 szekényi földet hord el a Vitan végébe vagy a Vergului sorompóhoz” (11. p.), a Berindeytömbhöz építéséhez elhozta 13 éves fiát is, Mitrut, hogy segítsen neki. A fiú tudott írni és olvasni, úgyhogy *felügyelő* lett, s a rovásfán jelölgette, hányszor fordultak az egyes szekerek (8. p.). Azt is megtudjuk, ki mennyit keresett (Grigore megmutatott az etnográfusnak egy költségtömböt), és hogy megőrzi a kapcsolatot falujukkal, ahová időnként visszatérnek büszkén arra, hogy ők városiak (11. p.).

A *Măturătorii Capitalei* című következő írás nemcsak a munkavállalók munkáját írja le (mint szakképzetlen munkák, nem feltétlenül idénymunkák), hanem egy tipikusan városi szolgáltatást is bemutat, a köztisztasági szolgáltatásokat. Ezeket elsősorban szintén a faluról érkezők végzik. Ugyanúgy érkeznek városra, a fővárosba, mint a kőművesek: rokoni, násznagyi-keresztszülői kapcsolatok és elég gyakran gyermek-szülő kapcsolat révén. Gheorghe, aki az Olt megyei Valea Ungureniből jött, utcaseprő lett a fővárosban, majd elhozta 16 éves lányát is. „S akkor Gheorghe apónak jó ajánlásai voltak egy más Gheorghétól, akinek gyümölcsösödéje volt, és leányát elszegődttette egy műhelytulajdonoshoz szolgálni” (12. p.). Bár anyja szerette volna, hogy a gazdaságban maradjon falun, az apja ragaszkodott ahhoz, hogy jöjjön a városba pénzt szerezni. Az utcaseprők Havasalföld és Erdély különböző megyéiből származnak: Olt, Gorj (kettő), Ialomița, Szilágyság (három) és Bihar. Öt hónapja, nyolc hónapja vagy két éve dolgoznak utcaseprőként, de van olyan is, aki több ideje. A felhozott indokok: pénz- és munkahelykeresés, mert nincs földjük. Egyesek fiatalok, mások idősek, egyesek családotól jöttek, mások egymagukban. Többen kaszárnyákban laknak, szigorú, szinte katonai szigorúságot követelő internátus-rendszerben, mely okból mások az albérleti szobát választják, bár az drágább.

A cikkben egy Erdélyből származó utcaseprő rácsodálkozik a bukaresti életmódra is: „Ezek [a Royal kávézó asztalainál üldögélők] miből élnek, honnan van pénzüik, hogy ennyire pihentek?! Csak kérdezem. Nem tiszta dolog [...]. A telefonoknál, látom, dolgoznak. A pincérek is dolgoznak, valahogy. A rendőr ott áll egész nap, dolgozik ő is. A sofőrök a volánnál, ők is csinálnak valamit. Értem, mindenki a maga helyén, a maga fáradalmaival. Értem. De ezek?” (16. p.)

Az antológia további írásai (Mircea Tiriung: *Basarabeni muncitori la periferia Bucureștilor*⁷ [22–23. p.], Magdalena Livezeanu: „*Oltenii*” de la Bălcești-Vâlcea⁸ [24–30. p.] és V. Oprescu-Spineni: *Emigrarea la orașe a locuitorilor din Spineni-Olt*⁹ [31–32. p.]) továbbra is a faluról városra bevándorlókat és munkájukat írják le, újabb információkkal és a két világháború közötti Bukarest társadalmi életének leírásával. Oprescu-Spineni bíráló diskurzusa a városba vándorlók opcióit elemzi. Alapállása három vetületet érint: az erkölcsi vetületet („itt az idő, hogy feltegyük a kérdést: méltó dolog erre a pénzszerzési módra biztatni a falusit?”), az egészségügyi vetületet („Spineni községben több mint 50 szifiliszbeteg van [...] honnan ez a fertőzés? [...] a bukaresti külvárosokból”), illetve a kulturális vetületet („a legtöbben németesen öltözködnek, elfelejtve a népi viseletet és kigúnyolva azokat, akik azt továbbra is szeretik” – 32. p.).

Az antológiába beválogatott, szociális ankét formáját öltő (az *Analelor Institutului Statistic al României*ben való közzétételre szánt, s ezáltal egy tényleges társadalomtudományi tanulmányhoz közelebb álló), a két Gustitanítvány az utolsó két írásban a városi munkások tevékenységének és életfeltételeinek leírása mellett tipológiákat is bemutat, illetve bizonyos elsődleges számszerű adatokat (életkor, a családtagok száma, pénzösszegek, a családi költségvetés kiadásainak természete stb.) is összehasonlít és elemez.

Nicolae Marin Dunăre *Condițiile de viață ale fiilor de țărani vânători ambulanti în Capitală*¹⁰ (33–90. p.) című írásában a *parasztivadékok* főváros irányába való vándorlásának jelenségét mutatja be (valóságos exodusként). Megismerhetjük az elvándorlás okait, körülményeit és időtartamát; a városi vándorkereskedők sajátos kategóriájának családi hálózatait, foglalkozásait, táplálkozási és tisztálkodási szokásait, büdzséjüket, lelki életüket stb. Utalásokat találunk néhány gazdasági, etnográfiai és szociális következményre is, és néhány javaslat is kibontakozik az életminőség javítására. A cikk térképeket és 31 táblázatot is tartalmaz régiók és megyék szerint, az elvándorlók foglalkozásával, családtagjaik számával, életkorával stb. Ezáltal mennyiségi adatokat és összefüggéseket is megtudhatunk. Az árusok életkora általában 16–18 év, javarészt öttagúnál nagyobb családokból származnak – egyesek kilenctagúakból –, és létezik egy vándorárus-tipológia (8 kategóriájú árut árusítanak): legtöbbször újságot vagy friss zöldséget árul.

Végül Gheorghe Retegan a *Condițiile de viață ale oamenilor de serviciu de la o instituție publică din Capitală*¹¹ (91–183. p.) című írásában a Központi Statisztikai Intézet takarítószemélyzetét tanulmányozza. A hangsúlyt e dolgozók béreire, családjuk jövedelme és kiadásai közötti arányra, a (főleg táplálkozási)

⁷ Magyarul: *A Bukarest periferiáján dolgozó besszarábiaiak* (a Ford.).

⁸ Magyarul: *A Vâlcea megyei bälcești „oltyánok”* (a Ford.).

⁹ Magyarul: *Az Olt megyei spinei lakosok elvándorlása városra* (a Ford.).

¹⁰ Magyarul: *A vándorárus parasztivadékok életfeltételei a fővárosban* (a Ford.).

¹¹ Magyarul: *Egy fővárosi közintézmény takarítószemélyzetének életfeltételei* (a Ford.).

költségek eloszlására, és a városi élethez való alkalmazkodás folyamatának néhány vetületére irányítja. Bemutatja a munkavállalók tulajdonságait, a romániai hivatalok struktúrájához és a román társadalom korabeli átalakulásaihoz (földreform, az ország területi közigazgatási átszervezése stb.) való viszonyulásukat, illetve néhány földrajzi-társadalmi aspektust (család, iskolázottság, származási hely) és életfeltételeiket. A mellékletekben 9 összefoglaló táblázat és a megkérdezettek egyéni helyzetére vonatkozó néhány táblázat található. Ez utóbbi részben az egyes alanyok személyes társadalmi helyzetét és történetét is összegzi a szerző.

A „városi élethez való alkalmazkodási folyamat” során megnyilvánuló reprezentatív (vagy közös) társadalmi magatartások, amelyek ugyanakkor illusztrálják az írások leíró stílusát is: „Amikor fontoskodóan kijelenti, hogy »élre vasalt nadrágot visel, mert ezt elvárják a fiataloktól«, vagy hogy naponta elszív egy csomag Dorobanți-ot, mint »bárki más, aki ad magára«, Ion B. teljesen meg van győződve, hogy így illik, és hogy a nadrágél és a cigaretta az önbecsülés elemei. Honnan jöhet Ion B.-nek, egy ki tudja milyen Küküllő menti falu szülőltjének a szokása, hogy élre vasalt nadrágot viseljen és Dorobanți-ot szívjon? És főként honnan a meggyőződése, hogy meg kell becsülnie saját magát, az önbecsülés külsőséges megnyilvánulásáig? Ion B.-hez hasonlók sokan voltak. Itt van például egy nyakkendő: még akkor is viseli, ha srégen lóg vagy annyira szoros, hogy kötése majd szétpattan, és az idő vasfoga is nyomot hagyott rajta. Az ember tudja, mit jelent a nyakkendő, hogy ruházatához kell a nyakkendő, látta a többieknél, akikkel kapcsolatba került, és viseli ő is. Másoknál látva és a közkedvelt, olcsó fogadókat látogatva megtanult táblázni, bár a Szilágyságban madár se látta ezt a játékot. Természetesen pénzért játszott. A szilágysági ember telefonon is beszél, azon a készüléken, amelytől kezdetben félt. Aztán megszokta. Most biztonságosan tárcazza a legbonyolultabb számokat is, bemutatkozik, tud érdeklődni a keresett személyről, sőt mérgében le is tudja csapni a kagylót, nem törődve ennek törekénységével. Kezdetben ritka és lassú léptekkel járt, gondosan nézegetve maga körül a sok »otomobilt«, most viszont határozott a járása, tartózkodás nélkül átkel az utcán, mert a város más mozgásritmust követel, mert az intézetben kifejtett munka másként koordinálja mozgásait. De nem csak ennyi. A szilágysági, aki öt gyermekével jött szülőfalujából, ahol egész életében mezőgazdasággal foglalkozott és csak vásárra ment városba, most városiasan, úriasan beszél. Egy kicsit belezavarodott a tisztviselők nyelvezetébe a rengeteg értetlen szó miatt, de 4 év alatt megtanulta és könnyedén kiejti ezeket, bár helyenként tévesen. Rövid időn belül a szilágysági moziba is jár, mert mindenki filmekről és művészekről beszél, s a szilágysági is akar tudni és beszélni” (122–123. p.).

„Mindezeket az írásokat meghatározta a kontextus, és az akkoriban is kevésbé ismert főváros reális életképét mutatják be” – figyelmezteti az olvasót Rostás Zoltán az Előszóban. Ez ismételtlen igazolja a társadalomtudományi

újraelolvasás kettős tétjét, de a városnak a kisemberek szemléletén és tettein keresztül bemutatott, kevésbé (el)ismert alternatív perspektíváját is.

A bukaresti társadalomnak – amint e szöveg is kiemeli – végtelen árnyalata és tipológiája van, és sokban eltér attól a polarizáló, több közös látásmódból táplálkozó történetből, amely a két világháború közötti várost *előkelőségre* (ami számít) és jelentéktelenekre osztja. Így tehát e tanulmányok és krónikák nem az előkelőséggel és a Bulváron sétáló *bon-viveur*ökkel népesített *világháborúk*özi *lenyűgöző légkört* írják le a *városszéli világgal* ellentétben, amelynek „megvan a saját bája”. Viszont a két világháború közötti városi társadalmat, a munkaadók és vállalkozók, az intézmények és munkavállalók világát, a félig falusi és alkalmazkodó bevándorlók és a szezonmunkások világát, a napszámosok, vándormunkások és közszolgálati dolgozók világát létrehozó társadalmi folyamatoknak, a rétegződésnek és a komplex viszonyoknak az egzaktabb értelmezésével állunk szemben, egy olyan világ értelmezésével, amely akkor tanulta a városi társasági élet és kultúra elemeit. A legeltérőbb és mégis rendkívül hasonló szociális vonásokkal rendelkező, stílusú, motivációjú, problematikájú, stratégiájú, fejlődésű és sorsú emberek, akik a háborúközi Bukarestben találkoznak, és a város ismert történelmét domináló világgal azonos mértékben hozzájárulnak a főváros társadalmi pezsgéséhez.

A szerző kijelenti, hogy „érdekes a Gusti-iskola társadalmi hálózatán keresztül behatolni a háború közötti időszakba, és lényegesen mást látni”.¹² Ez a *más*, amit ezek a leírások, tanúvallomások és az 1935–1945 közötti Bukarestre vonatkozó szociológiai fogantatású elemzések illusztrálnak, lényegi más-ságot fejeznek ki (a közhelyektől távol – mint látásmód és vizsgálati szféra), és nem csak formálisan (mint egyes várostörténeti tanulmányok, amelyek a kirekesztettek és a társadalom peremén levők történetét tárgyalják).¹³ „Visszatérés a két világháború közötti Bukarestbe”, nem „turisztikai nosztalgiával” vagy „látványos-excentrikus” módon, hanem „társadalomtudományi-levéltári” munkákkal. A városleírás ezen *alternatív*óját felvállaló antológia a várostörténelem szükségszerű fejezetévé válik.

(Fordította: Bara Hajnal)

¹² ROSTÁS: i.m.

¹³ Mint akik a város történelmében és kultúrájában az *abnormálist* és a *perifériát* keresik; L.: MAJURU, Adrian: *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, Editura Compania, București, 2003.